

DUHOVNI LIK MATIJE PETRA KATANČIĆA

DR. FRANJO EMANUEL HOŠKO, OFM, RIM

Matija Petar Katančić (1750–1825), učenjak i pjesnik, stekao je svojim radom neosporivo mjesto u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Franjevačka braća uklesala su na spomen-ploču u crkvi sv. Stjepana u Budimpešti tvrdnju da je bio poznat »svemu učenom svitu zbog svoje duboke znanosti i svojih na svit izdanih dilah«.¹ Ravnateljstvo pak Sveučilišne tiskare u Budimu, u kojoj su tiskana mnoga njegova djela, nije se ustručavalo isticati njegovu »veliku učenost i revnost kojom je obavljao gorostasni posao«, dok je u »znanju bio veći nego itko drugi ovoga stoljeća«.² Suvremenik, književni povjesnik slavenskih naroda, Jan Šafařík, rado priznaje njegov »neumorni duh«. Franjo Maixner usuduje se reći da se Katančić ubraja »među najučenije Hrvate koji su ikada živjeli«, a Antun Barac ga naziva: »Najobrazovaniji i najevropskiji slavonski književnik 18. vijeka.«³ Tim sudovima valja pridodati sud nastavljača njegova djela Grge Čevapovića, koji je za tisak priredio njegov prijevod Biblije i dvadeset i pet godina živio u njegovoj blizini. Po njegovim riječima, Katančić je bio čovjek »dubokog nauka« kojem »nema premca« u dugom nizu humanističkih znanosti: »povijesti, filologiji, geografiji, numizmatici i arheologiji«, pa ga stoga naziva »neumrli Katančić«.⁴

Suvremenici i kasniji istraživači Katančićeva rada priznavali su njegovo enciklopedijsko znanje i naglašavali da je ono plod njegove mnogostruke nadarenosti, silne marljivosti u savjesnom istraživačkom radu te nesvakidašnje upornosti. Spomenuti sudovi očito su preopćeniti, nedovoljno određeni i Katančića ne razotkrivaju na pravi način, pa ga valja i nadalje proučavati s motrišta svih njegovih kulturnih zanimanja, jer navedeni sudovi upozoravaju da je opravdano pretpostaviti kako je on širi od svakog dosadašnjeg pristupa.⁵

Određujući polazište u pristupu Katančiću, Matko Peić upozorava da o njemu valja govoriti u vezi s cjelokupnom evropskom kulturom krajem 18. i početkom 19. stoljeća, jer ga inače nije moguće razumjeti niti kao književnika niti kao znanstvenika.⁶ Takav svoj stav Peić naznačuje pišući o Katančiću, već u naslovu poglavlja: »Katančić i evropska kultura osamnaec-

¹ Stjepan Sršan, *Djela Matije Petra Katančića*, u: *Odjeci prošlosti*, 8(1990), 8.

² U *Osijeku* je 1976. održan znanstveni skup o Matiji Petru Katančiću, ali radovi s toga skupa nisu objavljeni ni u kojem prigodnom zborniku. To je razlog da i nadalje treba ponavljati davno izrečene sudove o Katančiću.

³ Stanislav Marijanović, *Povratak zavičajnicima*. Osijek 1983, 40, 41.

⁴ Gregorius Csepapovich, *Synoptico-memorialis catalogus... Provinciae S. Ioannis a Capistrano*. Buda 1893, 303.

⁵ Stanislav Marijanović, *Povratak zavičajnicima*, 40.

⁶ Matko Peić, *Slavonija - književnost*. Osijek 1984, 71.

stoga stoljeća.«⁷ Ondje razlaže da u tom razdoblju evropske kulture znanost ima izvor u racionalizmu, koji opet svoj konkretni izraz nalazi u klasicizmu, kad je poštovanje cjeline ideal svake umjetničke kreacije pa se »klasicizam disciplinira u stalnost proporcije i mir simetrije kojima konstruira zgrade, sliku, partituru, ples i poeziju, prozu i dramu.« Zatim Peić zaključuje upozorenjem: tko ne vodi računa o tim općim zasadama evropske kulture, ne može ni Katančića »iskopati iz stereotipne fraze da je on iz doba 'prosvjetiteljske književnosti' u Slavoniji, kako to piše u većini povijesti književnosti. Nećemo ga moći postaviti na pijedestal na kojemu treba stajati..., tj. na mjesto 'osnivača i glavnog predstavnika' hrvatskog književnog klasicizma.«⁸ Upravo je takav Katančić primjer za poseban književnički uzorak, naime, tip »literata erudita«, jer je istodobno pjesnik, filolog, arheolog, numizmatičar i geograf.⁹

Stanislav Marijanović prihvaća Peićev pristup Katančiću i potvrđuje njegovo polazište, ponavljajući da je Katančić »ogrezao u klasicističkom racionalizmu.«¹⁰ Dok Peić drži da je izrazom »literata erudita« ukazao na jedinstvo raznorodna Katančićeva djelovanja, Marijanović ne prihvaća ponuđeni izraz kao dovoljno obrazloženje Katančićeva lika, već drži opravdanim razlikovati »primarnog znanstvenika od suvremenog i usputnog pjesnika.«¹¹ Tim upozorenjem ne želi sijati sumnju u unutrašnje jedinstvo koje bi trebalo prožimati Katančićev pjesnički i eruditski svijet, nego potiče na daljnje traženje pravih početaka Katančićevih književnih nastojanja i znanstvenih zauzetosti.¹² Svakako je Marijanović zaoštrio pitanje o Katančićevu liku, ali to pitanje valja još izostriti i istodobno proširiti s upitima: kako je Katančić svoje pjesništvo i znanstveni rad povezao sa svojim svećeničkim pozivom i pripadnošću franjevačkom redu u provinciji sv. Ivana Kapistranskoga? Ispravan odgovor na to pitanje pružit će bolje poznavanje Katančićeve osobe, njegova odgoja i životnog okruženja, zanimanja i usmjerenja. Takav cjelovit odgovor pruža zatim mogućnost susreta s njegovim duhovnim likom.

1.

Katančić sam daje dragocjene podatke o svojem životnom i radnom usmjerenju, bilježeći uspomene na početke vlastitoga književnog nastojanja kao i zanimanja za povijest, arheologiju i geografiju. Priznaje da su ga tim putem upravili Josip Jakošić i Josip Pavišević. Treću knjigu svog djela »Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum« (Zagreb 1795) Katančić, naime, posvećuje Josipu Jakošiću, bivšem provincijalu svoje franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskoga,¹³ a četvrtu knjigu istoga djela pak posvećuje Josipu Paviševiću, svojem neg-

⁷ Isto mjesto, 72–74.

⁸ Isto mjesto, 73.

⁹ Isto mjesto, 70, 71.

¹⁰ Stanislav Marijanović, »Knjižica o ilirskom pjesništvu« – jesenski plod Katančićevog klasicizma, u: Matija Petar Katančić: Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike. Osijek 1984, I–XIV; ovdje XII.

¹¹ Isto mjesto, XI.

¹² Isti. Povratak zavičajnicima, 41.

¹³ Josip Jakošić (Budim, 2. 7. 1738 – Budim, 13. 2. 1804) je nakon srednjeg školovanja te studija filozofije i teologije u franjevačkom generalnom učilištu u Budimu, bio profesor filozofije u Baji (1767–1770) i profesor teologije u Radni (1770–1773); predavao je na franjevačkim visokim školama. U tri navrata je bio provincijal provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1780–1783, 1800–1803, 1803–1804). U rukopisu su ostala njegova dva filozofska spisa te brojni, još uvijek u cijelosti nepopisani, rukopisi biblijske, arheološke, povijesne i političke tematike. Većina njegovih spisa i nebrojni spisi drugih autora koje je on skupio nalaze se u arhivu Franjevačkog samostana u Budimpešti (Martirok utja 25.) Jakošić je začetnik tog arhiva.

dašnjem profesoru i također bivšem provincijalu.¹⁴ Katančić priznaje da su ga njih dvojica naučila »domoljublju«; Pavišević ga je još u mladosti potaknuo na studij »starina«,¹⁵ a Jakošić mu je dao na korištenje svoje epigrafske bilješke.¹⁶ Zahvalnost ovoj dvojici svojih franjevačkih učitelja i prethodnika u znanstvenom istraživanju i radu potvrđuje Katančić i u nedavno pronađenoj pjesmi kojoj je Marijanović dao naslov »Tri Jose«; riječ je o valpovačkom vlastelinu Josipu Prandau, a zatim o Jakošiću i Paviševiću.¹⁷ Katančić je tu pjesmu ispjevao još dok je 1781. boravio u Osijeku, a nekoliko godina kasnije ispjevao je u Zagrebu drugu pjesmu u čast Josipu Paviševiću u kojoj spominje da ga je upravo on »ohrabrivao u prvim pokušajima da pjeva hrvatski u klasičnim metrima« i tako razotkriva Paviševićev utjecaj i na svoje pjesništvo.¹⁸ Josip Hamm i Stanislav Marijanović opravdano naglašavaju višestruki Paviševićev utjecaj na Katančića, ali upozoravaju da je još jedan franjevac značajno utjecao na njega; bio je to Marijan Lanosović.¹⁹ »Na jezičnom području... važniji je kada bio utjecaj Lonosovićeve, na što upućuju brojni citati u 'Pravoslavlju', koji pokazuju da je Lanosović bio narodni čovjek, koji je svoje primjere crpio iz govora prostoga naroda, i to baš iz Podravine, a osim toga bio je i Katančićevim učiteljem.«²⁰

Katančićeva povezanost sa spomenutom trojicom franjevaca ostaje važan i siguran vodič u traženju odgovora na pitanje o ishodištu njegova enciklopedijskog kulturnog zanimanja. Također upućuje i na traženje drugih znakova povezanosti s ostalim članovima njegove franjevačke zajednice kao i s ljudima koje je susretao na svom životnom putu. Kad je postao član franjevačke provincije sv. Ivana Kapistranskoga, otvorila se pred njim mogućnost da u cijelosti razvije prirodenu nadarenost. Svojom darovitošću izazvao je pažnju svojih franjevačkih učitelja i starješina, pa ga je po završetku redovitog teološkog školovanja u Osijeku, provincijal i književnik Blaž Tadijanović poslao 1777. na sveučilište u Peštu studirati »dobra umijeća« i estetiku.²¹ Ondje su na njega osobito utjecali profesori Đuro Szerdahely i Stjepan Schoenwisner; prvi je bio pjesnik, a drugi arheolog.²²

¹⁴ Josip Pavišević (Slav. Požega, 8. 8. 1734 – Osijek, 24. 11. 1803.) je studirao filozofiju i teologiju na franjevačkim visokim školama u Budimu, Osijeku i Rimu. Na generalnom učilištu u Osijeku predavao je filozofiju (1761–1764) i teologiju (1768–1777). Službu provincijala u Provinciji sv. Ivana Kapistranskog obavljao je 11 godina (1783–1791, 1797–1800). Napisao je osam filozofskih i teoloških spisa, a prvi je među slavonskim književnicima svojim knjižicama o ratnim temama pregazio jaz koji dijeli baroknu i prosvjetiteljsku literaturu (usp. Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci i knjiga za slavonske krajišnike*, u: Kačić, 16(1984), 155, 156).

¹⁵ Stjepan Sršan, *Djela Matije Petra Katančića*, 14.

¹⁶ Stanislav Marijanović, *Povratak zavičajnicima*, 43.

¹⁷ Isto mjesto, 84.

¹⁸ Tomo Matić, *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, u: *Stari pisci hrvatski JAZU*, 26(1940), LXII.

¹⁹ Marijan Lanosović (Slav. Orubica, 12. 6. 1742 – Slavonski Brod, 25. 11. 1812) je srednju školu i studij filozofije završio u Budimu, dok je teologiju studirao u Osijeku (1763–1770). Bio je profesor filozofije u Slavonskom Brodu (1770–1773) i teologije u Osijeku (1774, 1777–1783). Predvodio je, kao provincijski vikar, Provinciju sv. Ivana Kapistranskoga poslije smrti Josipa Jakošića (1804–1806). Od 1788. do 1791. je boravio u Beču, unoseći u hrvatsko-talijansko-latinski rječnik Joakima Stullija njemačke riječi. U rukopisu su ostali njegovi četverojezični rječnici: njemačko-hrvatsko-latinsko-madžarski i njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski. Tiskom je objavio dvije hrvatske gramatike, evanđelistar i molitvenik; u rukopisu su ostali teološki i pravni priručnici.

²⁰ Josip Hamm, *Etymologicom illyricum*, u: *Nastavni vjesnik*, 1942–1943, 34–35.

²¹ Stanislav Marijanović, »Knjižica o ilirskom pjesništvu« – plod Katančićevog klasicizma, XIV.

²² Toma Matić, *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, LXIII, LXVI.

U razdoblju školovanja, a i kasnije, Katančić je sustavno stjecao različita znanja i razvijao svoje intelektualne darove. Osobnim je marom »otkrio sebi i stranu knjigu«. Uz materinski hrvatski jezik on je znao: latinski, grčki, mađarski, njemački, talijanski, prilično francuski, hebrejski i vlaški.²³ Istraživači Katančićeva djela i života morat će pokušati istražiti literaturu kojom se Katančić služio, a ne smiju odustati od daljnjeg istraživanja već naznačenih utjecaja na Katančića i njihovih dometa, premda treba pretpostaviti Katančićevu otvorenost i nepoznatim utjecajima. Samo se tako može razotkriti izvorišta mnogih Katančićevih zanimanja i doći do odgovora na pitanje koja su nadahnuća bitno obilježila njegovu osobu.

Spominjanje Paviševićeva, Jakošićeva i Lanosovićeva utjecaja na Katančićev razvoj i životno usmjerenje nije izazvalo gotovo nikakvo ispitivanje sadržaja i naravi tog utjecaja u dosadašnjim predstavljajima njegova života i djelovanja. Nepoznavanje kulturnoga i duhovnog okruženja, koje su gradili i vodili spomenuta trojica sredinom drugoga dijela 18. st., predstavlja osnovni nedostatak i u razumijevanju Katančićeva djelovanja, odnosno njegova duhovnog lika. Ako se Katančiću pristupa s motrišta pripadanja kulturnom krugu koji su u razdoblju njegove mladosti predvodila spomenuta trojica, onda je vrlo lako uočiti da je sam Katančić zapravo najsvestranije obrazovani izdanak tog franjevačkog kulturnog kruga koji je nastao početkom 18. st. djelovanjem visokih filozofskih i teoloških škola franjevačke provincije Bosne Srebrene u Budimu i Osijeku, a u drugoj polovici 18. st. nastavio je svoj utjecaj radom istih škola u provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Štoviše, poznavanje kulturnoga i duhovnog ozračja, koje je u toj zajednici postojalo po djelovanju tog kulturnog kruga, daje i druge elemente u objašnjavanju Katančićeva djelovanja, čak i duhovnog lika.²⁴

2.

U nastojanju na razumijevanju utjecaja spomenutog kulturnog kruga na Katančića, najdalje je, čini se, stigao Marijanović, slijedeći u tom nastojanju sud Euzebija Fermendžina, dobrog Katančićeva poznavatelja.²⁵ Fermendžin je sam tražio objašnjenje za Katančićevo svestrano djelovanje, pa je zabilježio: »Za ishodište, sa kojega se ima Katančićev razvoj znanstveno motriti, treba nam posegnuti u malo daljnja vremena pripravljavajući okolnosti, u koje je sudbina našega Petra bila dovela... Ishodišta su dva: a) Red franjevački, u kojem se je po Waddingu probudio duh historički (... Pavić, Pavišević, Jakošić...) i b) znanost svjetska išla je za čistotom latinštine i grštine, koje je jezike Katančić kao bogoslov morao znati, te njih za svoju porabu i nauku historično i arkeološkično upotrijebio.« Marijanović je pronašao u Fermendžinovim bilješkama i treće »ishodište« pa ga pridodaje dvama spomenutima koristeći Fermendžinove

²³ Josip Majdandžić, Matija Petar Katančić (1750–1825) – polihistor i prevodilac Svetog pisma. Zagreb 1986, 13. 14. – Magistarski rad J. Majdandžića na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu nije objavljen. Autoru srdačno zahvaljujem što mi je susretljivo omogućio da se njime služim.

²⁴ Usp. Franjo Emanuel Hoško, Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću, u: Kacić, 8(1976), 135–191; 10(1978), 127–173; 11(1979), 317–342.

²⁵ Euzebije Fermendžin (Vinga u Rumunjskoj, 21. 9. 1845. – Našice, 27. 6. 1897.) je redovito školovanje za svećenika završio na franjevačkim visokim bogoslovnim školama u Vukovaru i Baji (1864–1866), a za profesora teologije se osposobio na Bogoslovnom fakultetu u Beču (1866–1869). Bio je profesor filozofije i teologije na franjevačkim školama u Iloku, Vukovaru, Mohaču i Baji (1869–1882), a zatim je boravio u Rimu kao generalni definator franjevačkog reda (1882–1889) i urednik Waddingovih »Annales Minorum« (1882–1897). Kao izdavač više zbirki dokumenata iz prošlosti Južnih Slavena stekao je glas vrsnog povjesničara; od 1890. bio je dopisni član JAZU (usp. Franjo Emanuel Hoško, Euzebije Fermendžin i ostaci jozefinizma kod franjevaca u kontinentalnoj Hrvatskoj potkraj 19. stoljeća, u: Croatica Christiana Periodica, 12(1988), 1–72).

formulacije: »možda i politika« koja je nagnala suvremenike »upoznavati se s prošlošću naših zemaljah i narodah«. ²⁶

Uočivši ova »ishodišta« Katančićeva djelovanja, koja je istaknuo Fermendžin, Marijanović ih je prihvatio kao tumačenje njegove kulturne zaokupljenosti i znanstvenog stvaralaštva. U njima nije našao objašnjenje Katančićeva pjesničkog stvaralaštva, a nije ni naslutio »ishodište« koje bi objašnjavalo Katančićevu osobu, njegov duhovni lik. Koliko Marijanovića opsjeda to pitanje, vidljivo je u podnaslovu njegove rasprave o Katančiću »Pred Katančićevim likom«, kad ondje bilježi ove riječi: »Što mi, dakle, do danas vjerodostojno znademo o njegovoj ličnosti, o podlozi s koje se nije dao maknuti? Koji je to gospodareći vjetar epohe potresao njegovom krošnjom?« Postavivši to pitanje, Marijanović na njega i odgovara preričući najprije Fermendžinove tvrdnje, pa naglašava »Katančićev preporodni narodni duh i domovinsku pripadnost« kao i činjenicu da on pripada »i konstelaciji modernoga evropskoga duha, nesputanoga proklamiranim granicama i idejama« koje su određivali reakcionarni vladari. Katančić to, misli Marijanović, »potvrđuje po svom karakteru i pijetetu prema antici i po odnosu prema suvremenicima... kao i po razvitku i sadržaju svojih poetoloških interesa«. ²⁷

Marijanović je tako prihvatio Peičevu tvrdnju o Katančiću kao učenjaku koji se izražavao i poetski, »litterat erudit«, ali je naglasak ostavio na Katančićevu znanstvenom radu. Svoju prosudbu Katančićeva lika zaključuje povijesnom paradigmatom i frazom Janusa Pannoniusa: »Ne može bogomoljac pjesnikom biti« i tako sugerira misao da je Katančić najprije znanstvenik, a zatim i pjesnik. ²⁸ No, Marijanovićevo paradigma, možda nehotice, otvara novo pitanje s obzirom na razrješenje zagonetnosti Katančićeva lika, jer su u dosadašnjim odgovorima ostali po strani preostali sadržaji njegova životnog izbora: svećeništvo i franjevaštvo. Drugim riječima: u odgovor na pitanje o Katančićevu liku treba uključiti i sud o tome kako je on u svom životu povezivao svoje svećeništvo i franjevaštvo sa znanstvenim i pjesničkim zanimanjima, ili: kako je Katančić istodobno bio franjevac, svećenik, učitelj, učenjak i pjesnik? Sva ta pitanja valja postaviti da bi se došlo do zadnjih, kako kaže Fermendžin, »ishodišta« njegova svestranog djelovanja, da se tako razotkrije odnos tog djelovanja s njegovim franjevačkim pozivom i svećeničkim zvanjem; sve to nužno uključuje razotkrivanje Katančićeva duhovnog lika.

3.

U traženju što cjelovitijeg odgovora na postavljeno pitanje o duhovnom liku Matije Petra Katančića, valja ponoviti već uočene i istaknute značajke njegova lika. Istraživači njegova života i djelovanja ističu da je pokretačka snaga u njegovu djelovanju bila prije svega ljubav prema vlastitom »slavo-iliričkom« narodu, jeziku i domovini. Katančić, naime, želi sa svojim narodom »po milosti Božjoj živiti i umrti od sveg srдца«. ²⁹ Raduje se poslijejozefinističkoj obnovi hrvatske državnosti pa pjeva ode u čast bana Ivana Erdödyja. ³⁰ Njegovo domoljublje je toliko naglašeno da ga stranci smatraju pretjeranim, pa mu Engel zamjera što kao »rođeni Hrvat pripisuje previše slavenske etimologije u svojim filološkim spisima«. Ponesen nekritičnim

²⁶ Stanislav Marijanović, Povratak zavičajnicima, 47. – Marijanović je pronašao Fermendžinove bilješke u arhivskoj zbirci Franjevačkog samostana u Budimpešti (Martirok utja, 25). Fermendžin ih je pridružio Katančićevu rukopisu »Miscellanea rerum Pannonicarum« (Osekii MDCCCLXXIV).

²⁷ Isto mjesto, 54, 55.

²⁸ Isto mjesto, 54.

²⁹ Josip Majdandžić, Matija Petar Katančić (1750–1825) – polihistor i prevodilac Svetog pisma, 44.

³⁰ Tomo Matić, Prosvjetni i preporodni rad u Slavoniji prije Preporoda. Zagreb 1945, 279, 280.

patriotizmom, podržavao je svojim filološkim spisima pogrešno mišljenje da su Hrvati autoktoni u Panoniji i Dalmaciji, postavši tako »u predvečerje ilirskog pokreta naučni pobornik te ideje«. ³¹

Katančića rese i karakterne vlastitosti koje su oblikovale njegov duhovni lik: marljivost, sustavnost, organiziranost i nepokolebljivost u započetim poslovima, čak i usprkos nepredviđenim poteškoćama. Radinost ga je resila do konca života, jer Čevapović dvije godine prije njegove smrti bilježi da je sav predan literarnom radu. Naravno, radinost je osobito pokazivao u mladim danima. ³² Tako je još kao student teologije u Osijeku 1774. skupljao povijesnu i arheološku građu u Slavoniji, kako sam spominje u jednom rukopisu. Radinosti je Katančić dodao organiziranost u radu. Spominje npr. 1817. da je još prije 25 godina bio nakanio pisati svoju poetiku. ³³ Marljivosti i radinosti valja pridodati darovitost te sustavnu izobrazbu, što je urodilo tako visokim znanjem, kakvo je – po riječima Theodora Momsena – pokazivao jedva tko od znanstvenika koji žive izvan europskih metropola. ³⁴

Katančića nisu mogli pokolebati ni neuspjesi. Još 1784. se prijavio na natječaj za profesora zagrebačke Akademije, ali nije uspio dobiti zasluženo mjesto. Nezadovoljan stanjem na gimnaziji u Osijeku, htio je 1787. u Lavov, ali ni to se nije dogodilo. Godinu dana kasnije postao je profesor u Zagrebu, ali već je 1791. nastojao zadobiti katedru iz arheologije na peštanskom sveučilištu. To mu polazi za rukom tek 1795, kada postaje profesorom na katedri numizmatike na tom sveučilištu. Uskoro iznenada zaključuje svoju profesorsku službu. Već 1799. nije bio u stanju obavljati svoje poslove, jer »zapada u melankoliju«. ³⁵ Pošto su liječnici proglasili njegovo stanje neizlječivim, stavilo ga je Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće 1. VII. 1800. u stanje mira, s obrazloženjem »da se je njegovo zdravstveno stanje ozbiljno pokolebalo«. ³⁶ Privremeno je njegovo mjesto preuzeo negdašnji njegov profesor Stjepan Schönwieser, dok ga nije naslijedio Alojzije Stisich.

Katančićevi biografi nastoje pojasniti ovaj nenadani tijek zbivanja. ³⁷ Poneki su izrekli sumnju da je bolest bila razlogom njegova umirovljenja pa tvrde više nego im povijesni podaci dopuštaju, povezujući prekid njegove profesorske službe s državnom politikom represije prema učenim ljudima. Drugi opet tragaju za pravim imenom te bolesti i ne isključuju mogućnost da je Katančić bio obolio od neke psihičke bolesti; svakako je činjenica da ga ni ta bolest nije skršila u radu, premda je najvjerojatnije duboko izmijenila njegov životni put. ³⁸

Njegov bliski poznavatelj iz tih teških dana bio je Grgur Čevapović, a on bilježi još za njegova života da je jedino bolest gospodarica njegova kretanja, jer je »obolio na nogama pa ne izlazi iz samostanske izbe«, ³⁹ dok je u svemu ostalom zdrav. Katančić je stoga vodio »život daleko od svake buke«, nastavlja Čevapović, »ali spreman na razgovor o filološkim i arheološkim pitanjima.« ⁴⁰ Da je samotarski njegov život bio posljedica fizičke bolesti, svjedoči i

³¹ Isti, Pjesme Antuna Kanizlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, LXXXIV.

³² Georgius Csepapovich, Synoptico-memorialis catalogus... Provinciae S. Ioannis a Capistrano, 303.

³³ Tomo Matić, Pjesme Antuna Kanizlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, LXVIII.

³⁴ Isto mjesto, LXVII.

³⁵ Stanislav Marijanović, Povratak zavičajnicima, 51.

³⁶ Tomo Matić, Pjesme Antuna Kanizlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, LXXIV.

³⁷ Josip Majdandžić, Matija Petar Katančić (1750–1825) – polihistor i prevodilac Svetoga pisma, 26.

³⁸ Matko Peić, Slavonija – književnost, 70.

³⁹ Gregorius Csepapovich, Synoptico-memorialis Catalogus... Provinciae S. Ioannis a Capistrano, 329.

⁴⁰ Isto mjesto, 303.

Ignjat Alojzije Brlić, tvrdeći da »mu je duh živ, a tijelo mrtvo«.⁴¹ Njegovo samotnjaštvo, o koje su se mnogi spoticali, nije bilo izraz nastrane povučeniosti već odraz realnog stanja, koje je uvjetovala bolest otežavši mu susretanje s ljudima. No, bolest nije slomila njegov duh niti ga je spriječila da nastavi svoj intelektualni posao, posebice znanstveni rad.

Čevapović i Brlić osvrću se na posljednja desetljeća Katančićeva života i ostaju neprijeporni svjedoci da ga bolest nije zaustavila u radu, premda mu je vrlo ograničila društvenu povezanost. No, njih dvojica ne govore o očitom nesporazumu koji je bio nastao između Katančića i njegove franjevačke zajednice, Provincije sv. Ivana Kapistranskoga. Činjenica je, naime, da je Katančić od 1795. do 1809. boravio u samostanu Provincije sv. Marije u Pešti, a ne u samostanu svoje Provincije u Budimu. Dok je djelovao kao profesor na sveučilištu, bio je opravdan njegov boravak u Pešti, jer je samostan bio blizu sveučilišta. No, kad je obolio i stupio u mirovinu, nije više bilo razloga da se ne vrati u budimski samostan. Kako to nije učinio, valja zaključiti da je bolest bila takve naravi da ga je otuđila od njegove zajednice, odnosno njegovu zajednicu udaljila od njega. Taj događaj poznati zapisi ne rasvjetljuju, ali on zbunjuje također zato što su u prvim godinama njegove bolesti bili starijine Provincije sv. Ivana Kapistranskoga upravo njegovi učitelji i prijatelji: Pavišević (1797–1800), Jakošić (1800–1804) i Lanosović (1804–1806). Nije poznato jesu li ga oni nastojali vratiti u zajednicu; ako jesu, njihovo je nastojanje ostalo bez učinka. U budimski samostan i u Provinciju kojoj je pripadao, vratio ga je tek njegov drug Aleksandar Tomiković.⁴² U svakom slučaju, istraživači će Katančićeva života ubuduće trebati tražiti objašnjenje tog poremećaja njegovih odnosa s vlastitom zajednicom, premda je sa članovima te zajednice bio izgradio duboke ljudske i prijateljske veze i u njezinu kulturnom krugu stekao svoj životni »credo« i dosegao znanstveni ugled.

4.

Odanost franjevačkoj zajednici Katančić je pokazao još u razdoblju školovanja, kad posvećuje prigodne pjesme svojem profesoru Josipu Paviševiću i provincijalu Blažu Tadijanoviću.⁴³ Paviševiću i Jakošiću Katančić je u više navrata izricao svoju zahvalnost, a prijateljske odnose s Grgom Pestalićem, Ignjatom Dominikom Martinovićem, Aleksandrom Tomikovićem i Martinom Pereckim također je zasvjedočio svojim pjesmama. Da sa svojom franjevačkom zajednicom nije bio vezan samo učenički i kolegijalno, nego širokim ljudskim vezama, potvrđuje prigodna pjesma koju je ispjevao Ivanu Pavloviću za njegovu zlatnu misu.⁴⁴

S druge strane, i franjevačka je zajednica stajala uz njega. Školski drug iz Pešte Franjo Solan Djurošević ispjevao mu je latinsku odu, a njegov profesor Pavišević ga je podržavao,

⁴¹ Stanislav Marijanović, Povratak zavičajnicima, 53.

⁴² Aleksandar Tomiković, (Osijek, 25.1.1743. – Osijek, 1.5.1829) srednju je školu završio u rodnom gradu, a filozofiju i teologiju na franjevačkim školama u Vukovaru, odnosno u Osijeku i Rimu (1770–1772). Sam je predavao filozofiju u Baji (1774–1777) i teologiju u Petrovaradinu (1777–1778). Niz godina je bio profesor (1778–1783) i direktor (1804–1821) gimnazije u Osijeku, tri desetljeća starijina franjevačkog samostana u Osijeku, tajnik provincijala Paviševića i provincijal (1809–1812). U rukopisu su ostala tri filozofijska spisa, a tiskom je objavio zbirku propovijedi, životopis cara Petra Velikoga i dramu o Josipu Egipatskome.

⁴³ Blaž Tadijanović (Rastušje, 1728. – Cernik, 23. 4. 1797) sudjelovao je u Pruskom ratu (1756–1763) i svojevrijedno ostao u zarobljeništvu s graničarima. Za njihove potrebe sastavio je prvu gramatiku hrvatskog jezika u Slavoniji »Svašta po malo ili kratko složenje imena i riči u ilirski i nimački jezik« (Magdenburg 1761) i molitvenik. Bio je poglavar samostana u Čuntiću (1766–1771) i Đakovu (1787–1790) kao i poglavar cijele Provincije sv. Ivana Kapistranskoga (1777–1780).

⁴⁴ Tomi Matić, Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, 262–267.

posebice u razdoblju kad je bio provincijal. Kad se 1784. Katančić bio odlučio natjecati za mjesto profesora »humanitatis«, završnih razreda gimnazije, na zagrebačkoj Akademiji, Pavišević ga je preporučio svojim zagrebačkim znancima: upravitelju sjemeništa Maksimilijanu Vrhovcu i zatim još četvorici kanonika, Josipu Taispergeru, Mirku Rafaju, Davidu Pizettiiju i Stjepanu Peharniku; razgovarao je s njima i zatim im uputio i pisma.⁴⁵ Kad je već Katančić boravio u Zagrebu, odobrio mu je Pavišević 1790. putovanje u Italiju, spominjući u preporučnom pismu da je riječ o profesoru gramatike, poetike i retorike, koji je također povjesničar i arheolog. U svom preporučnom pismu Pavišević daje značajno svjedočanstvo o Katančićevu svećeničkom i redovničkom životu, napominjući da je »uvijek bio dobar redovnik koga su svi poštovali i voljeli«. Nakon svih tih tvrdnji, Pavišević preporučuje Katančića bratskom prihvatiteljanskim franjevacima, i to zbog »njegovih zasluga«.⁴⁶

Ovo Paviševićevo svjedočanstvo govori o Katančiću kad je kao 40-godišnjak bio u naponu životne snage i stvaralaštva. Tada je uspješno povezivao svoje franjevaštvo i svećeništvo s učiteljskom, znanstveničkom i književničkom djelatnošću. Katančić se u tome nije razlikovao od niza svojih suvremenika u franjevačkoj zajednici sv. Ivana Kapistranskoga koji su se također odlikovali skladnim povezivanjem svojeg duhovnog poziva i naglašenog kulturnog djelovanja; bili su to njegovi stariji suvremenici Emerik Pavić, Blaž Tadijanović, Ivan Velikanović,⁴⁷ Josip Pavišević, Josip Jakošić, Marijan Lanosović te njegovi drugovi Aleksandar Tomiković, Grgur Pešalić, Franjo Solan Đurošević, Vaso-Bazilije Bošnjak, Bernardin Leaković, Josip Stojanović i dr.⁴⁸ Svi su oni zajedno s Katančićem živjeli bogate radne i životne sadržaje i stvarali na području kulture, ne zanemarujući svoju pripadnost franjevačkom redu ni svoje svećeničko djelovanje. U svojem literarnom djelovanju nisu se bavili ponajprije sadržajima barokne nabožne literature, premda nisu zapostavili vjerske teme pišući o njima na način koji je privlačio i čitatelje razdoblja nabujalog jozefinizma. Valja istaknuti da je u Katančićevoj franjevačkoj zajednici vladalo u to vrijeme osobito duhovno ozračje koje je njezinim istaknutim članovima omogućavalo unutrašnji sklad u radu i životu i, istodobno, aktivno sudjelovanje u kulturnim i društvenim zbivanjima. Značajka tog ozračja jest prihvaćanje novog ideala kršćanskog življenja i djelovanja, koji je odgovarao shvaćanjima tzv. reformnog katolicizma. Takvo usmjerenje ovog franjevačkog kulturnog kruga, kojemu je pripadao i Katančić, prevladalo je tridentski ideal tzv. baroknog kršćanstva, a s njime i takav način franjevačkog života i svećeničkog djelovanja. Katančićevi stariji suvremenici: Pavić, Velikanović, Pavišević, Jakošić i Lanosović su već prije

⁴⁵ Arhiv Franjevačkog samostana u Osijeku: Joseph Pavissevich, Epistolae ad religiosos extra Provinciam, 108.

⁴⁶ Isto mjesto, 298.

⁴⁷ Ivan Velikanović (Slav. Brod, 7.8.1723. – Vukovar, 21.9.1803) je redoviti studij filozofije i teologije završio na franjevačkim školama u Vukovaru (1741–1744) i Budimu (1744–1747), a naslov profesora u Bologni (1747–1749). Predavao je filozofiju i teologiju na generalnom učilištu u Osijeku (1751–1754, 1757–1768). Upravljao je Provincijom sv. Ivana Kapistranskoga (1771–1774), a zatim je niz godina bio župnik u Vukovaru. Autor je više teoloških i povijesnih rukopisa, a tiskom je objavio dvije drame, zbirku propovijedi, više knjižica liturgijsko-asceetičkog sadržaja i prijevod velikog francuskog katekizma »Upućenja katoličanska« (sv. I–II, Osijek 1787, 1788).

⁴⁸ Jansenističku literaturu u nas prevode, odnosno u njezinu duhu pišu, spomenuti franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga: Emerik Pavić (usp. Franjo Emanuel Hoško, Prvi priručnik biblijske povijesti na hrvatskom jeziku u prijevodu Emerika Pavića, u: Bogoslovska smotra, 55(1985), 159–168), Ivan Velikanović (usp. Isti, Francuski katekizam jansenističke usmjerenosti u prijevodu Ivana Velikanovića, u: Croatica Christiana Periodica, 7(1983), br. 11, 80–87), Pavišević (Isti, Franjevci i knjiga za slavonske krajišnike, 153–159) i Lanosović (Isti, Pronađena je Lanosovićeva »Bogomolna knjižica«, u: Croatica Christiana Periodica, 8(1984), br. 13, 41–46).

njega izričito potvrdili stavove koji su bili u duhu reformnog katolicizma, povezanog s tzv. kasnim jansenizmom u Austriji i Mađarskoj. U tom krugu vladalo je ozračje u kojem se Katančiću i njegovim suvremenicima nije nametala dilema: »ili bogomoljac ili pjesnik«. Naprotiv, bio je to krug ljudi koji nije zazirao od ideja klasicističkog racionalizma, već je na njegove izazove nastojao odgovoriti programom obnove vjerskog i crkvenog života prema zasadama reformnog katolicizma i kasnog jansenizma.⁴⁹

5.

Katančićevu vjernost programu reformnog katolicizma izričito potvrđuje njegovo djelovanje, prije svega prevođenje Biblije. On priznaje da je dugo bio svjestan potrebe takva prijevoda u nadi »da će se koji čovik bogoslovac verstan i naučan prinajti«. ⁵⁰ Kad takva nije bilo, prihvatio se tog posla 1809. Katančić i posvetio mu punih sedam godina rada. Svoj je prijevod posvetio papi Piju VII. kao »ponizni pisaoc Jeronima, svoje gore lista, izgled naslidujućići kolikom se može poniznostju i štovanjem«. ⁵¹ U tiskanom izdanju Katančićevog prijevoda Biblije otisnut je spomenuti predgovor koji on upućuje papi i potpisan je sa svim njegovim stručnim i drugim naslovima, dok se u rukopisu Katančić potpisao ovim riječima: »Svetosti Vaše virni i bogomirni sinak fra Petar Katančić«. ⁵²

Potrebno je upozoriti na ove gotovo beznačajne pojedinosti, jer je zapis Vuka Stefanovića Karadžića nametnuo posve drukčiju sliku o Katančiću. Svoj susret s Katančićem Karadžić opisuje u pismu Jerneju Kopitaru riječima: »Sjedi u svojoj ćeliji gotovo uvijek zatvoren. Samo prijatelji imaju pristup k njemu koji mogu i hoće govoriti o filologiji, geografiji i starinama. Inače je nedostupan... Usvojene nazore i ideje ne želi zamijeniti ni sa boljima. To znači da je tvrdokoran. Neće ništa da znađe o teologiji, ali je inače kršćanin. Ima malo lingvista poput njega.« ⁵³

Karadžićeve tvrdnje opovrgavaju tri značajne i vrlo jasne činjenice. Naime, Katančić je našao važno mjesto u povijesti hrvatske teologije sa svoja tri djela. Prije svega, to je cjeloviti prijevod Svetoga pisma. No, za povijest teologije je značajan i njegov hrvatski rječnik »Pravoslavljenik«, koji Josip Majdandžić naziva »prvim hrvatskim rječnikom biblijske teologije«. U teološke spise valja ubrojiti i Katančićevu »Mosis geographia«. I to je djelo ostalo u rukopisu, a tumači zemljopisne pojmove pet Mojsijevih knjiga pa je opet riječ o osobitom priručniku biblijske geografije i arheologije. ⁵⁴

Spomenuta Katančićeva djela, prije svega prijevod Biblije, ukazuju na osobito područje njegova kulturnog zanimanja i potvrđuju njegov ugled lingvista, ali iznad svega otkrivaju njegovo zauzeto zanimanje za tokove katoličke obnove, nadahnute shvaćanjima reformnog

⁴⁹ Usp. Stanislao de Campagna, *Problemi storici del movimento giansenista europeo*, u: *Laurentianum*, 31(1962), 242–281. – Franjo Emanuel Hoško, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb 1985, 176–184.

⁵⁰ Matija Petar Katancsich, *Sveto pismo Staroga zakona*, sv. 1, Budim 1831, VII.

⁵¹ Isto mjesto, VIII.

⁵² Arhiv Franjevačkog samostana u Budimpešti (Martirok utja, 25): Matija Petar Katancsich, *Sveto pismo*, sv. 1, sign. K-VI-2.

⁵³ Usp. Vukova prepiska, 5. knjiga. Beograd 1907. 723. – Stanislav Marijanović, *Povratak zavičajnicima*, 53. – Franjo Galinec, *Isusovac Ardelio della Bella i Vuk Stefanović Karadžić*, u: *Nastavni vjesnik*, 51(1942/43), br. 1–2, 32–34.

⁵⁴ Josip Majdandžić, *Matija Petar Katančić (1750–1825) – polihistor i prevodilac Svetoga pisma*, 95.

katolicizma.⁵⁵ Upravo ta shvaćanja navela su ga na mukotrpan teološki rad prevođenja Biblije na narodni jezik kao i na stvaranje osobite biblijske enciklopedije, da to bude polazište kršćanskog navještanja koje će biti u stanju podnijeti racionalistička ispitivanja onovremenog prosvjetiteljstva. Ovim svojim teološkim radom Katančić je potvrdio da se identificira s krugom svojih franjevačkih suvremenika i da im se pridružuje. Katančić je u krugu slavonsko-podunavskih franjevaca 18. st. prihvatio njihova usmjerenja u svom znanstvenom i literarnom stvaralaštvu, što je ispravno uočio Fermendžin. No, u istom je tom krugu prihvatio i stavove reformnog katolicizma, što je ne samo odredilo njegov duhovni lik, nego ga je usmjerilo obnovi kršćanskog života po mjeri prvotnog kršćanstva, i to u punoj autentičnosti. Tako je prihvata zasada reformnog katolicizma Katančiću stavio obvezu biti »dobar redovnik« (Pavišević), a ne samo biti čovjek »dubokog nauka« (Čevapović). Nadahnut idejama reformnog katolicizma, i to u krugu koji je te ideje njegovao obzirno i daleko od svakog vjerskog liberalizma, Katančić je bio u stanju dovesti u sklad svoj franjevački život i svećeničko zvanje sa znanstvenim djelovanjem, učiteljskom službom i književnom zaokupljenošću. Taj sklad privremeno je narušila bolest, ali samo na taj način što ga je dovela u nesporazum s vlastitom zajednicom i ljudima koje je iskreno cijenio. Sve to ipak ga nije pokolebalo u vjernosti temeljnicama na kojima je izgradio svoj duhovni lik.

Sommario

IL PROFILO SPIRITUALE DI MATIJA PETAR KATANČIĆ

Matija Petar Katančić (1750–1825), scienziato e poeta, ha un posto di grande rilievo nella storia della cultura croata. I suoi contemporanei e come gli attuali storici riconoscono il suo sapere e la sua conoscenza negli ambiti della filologia, geografia, archeologia, storia, numismatica e letteratura. Gli investigatori moderni lo qualificano come classicista e come »poeta erudito« (M. Peić, S. Marijanović). Rimane aperta la domanda sull' elemento sorgivo delle sue varie opere e dei suoi diversi interessi. Come non è stata data ancora risposta sul come Katančić sia riuscito ad armonizzare la sua vita di francescano e sacerdote con la sua ricerca scientifica e produzione letteraria.

La risposta potrebbe essere individuata nel fatto che egli sia stato educato all' interno di un gruppo di francescani (Pavić, Velikanović, Pavišević, Jakošić, Lanosović, Tomiković ed altri), dediti, da tempo, alla cultura e alla letteratura. Inoltre questo gruppo ha risentito nell' influsso delle idee del cattolicesimo rinnovato, legato al giansenismo. E in questo preciso ambiente che Katančić ha potuto coltivare i suoi doni intellettuali, il suo multiforme interesse culturale e letterario, dedicandosi, nel stesso tempo, al lavoro scientifico nella convinzione che così avrebbe potuto realizzare la sua vocazione francescano-sacerdotale e nel contempo favorire il rinnovamento della vita religiosa dei suoi contemporanei.

⁵⁵ Usp. Peter Hersche, *Der Spätjansenismus in Österreich*. Wien 1977. – Bela Zolnai, *Ungarn und die Erforschung des Jansenismus*, u: *Deutsch-slavische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten*. Festschrift für E. Winter. Veröffentlichungen des Institutes für Slawistik, 9(1956), 119–125.